Jönköpings Stadspark

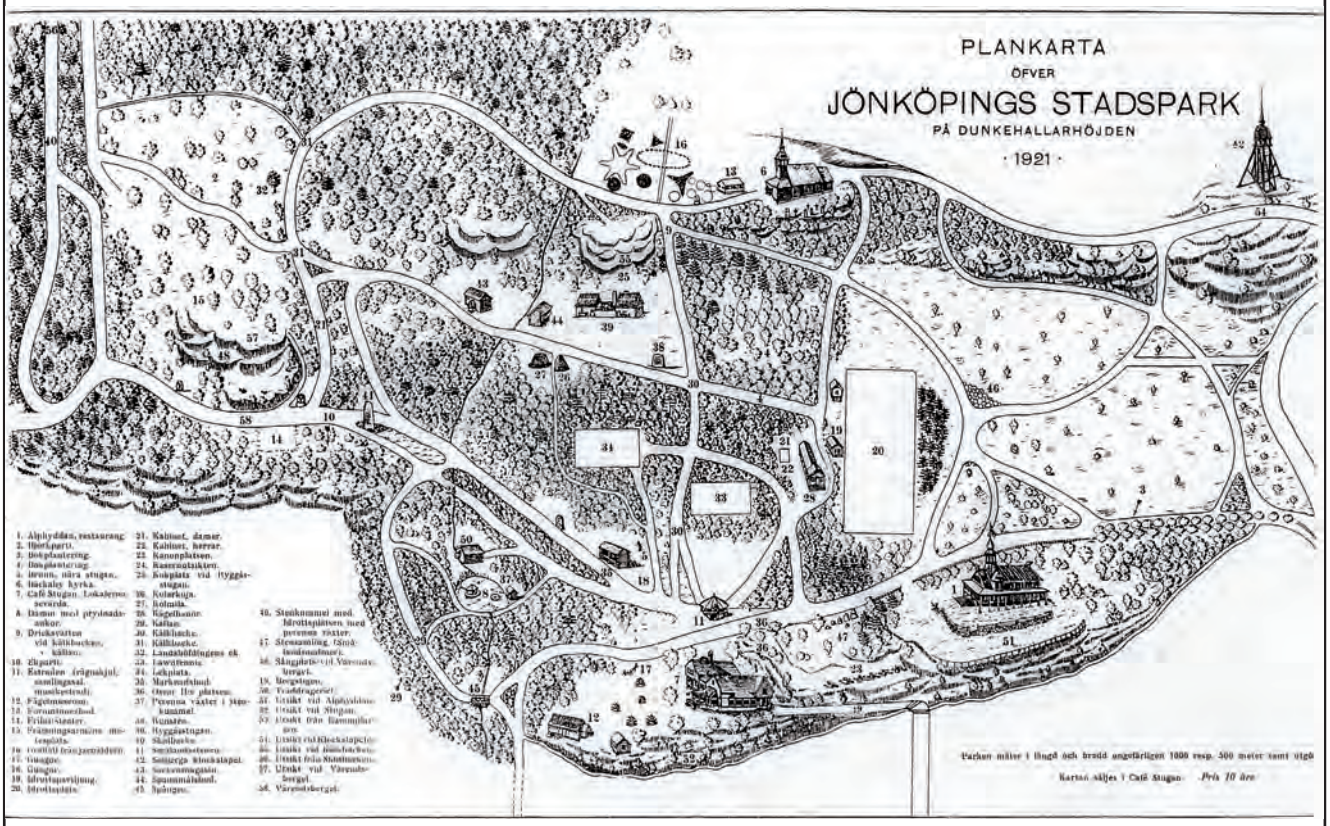

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Jönköpings stad och kommun,
Jönköpings län

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2014:20
Margaretha Engstedt

Jönköpings Stadspark

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Jönköpings stad och kommun
Jönköpings län

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2014:20
Margaretha Engstedt

Rapport: Margaretha Engstedt. Foto: Anders Franzén, Mikael Nordström, Linnéa Kallerskog.
Jönköpings läns museum bildarkiv.
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning....5
Syfte....5
Historik....5
Sport och fritid....7
Natur och kultur....9
Kulturhistorisk karakterisering och värdering....14
Område 1, Arboretum....14
Område 2, Attraktioner och mötesplaster....15
Område 3, Friluftsmuseet....15
Område 4, Kultiverad natur....16
Sammanfattning....16
Administrativa uppgifter....17
Referenser....17

Bilagor

Bilaga 1. 1898
Bilaga 2. 1901
Bilaga 3. 1903
Bilaga 4. 1906
Bilaga 5. 1914
Bilaga 6. 1921

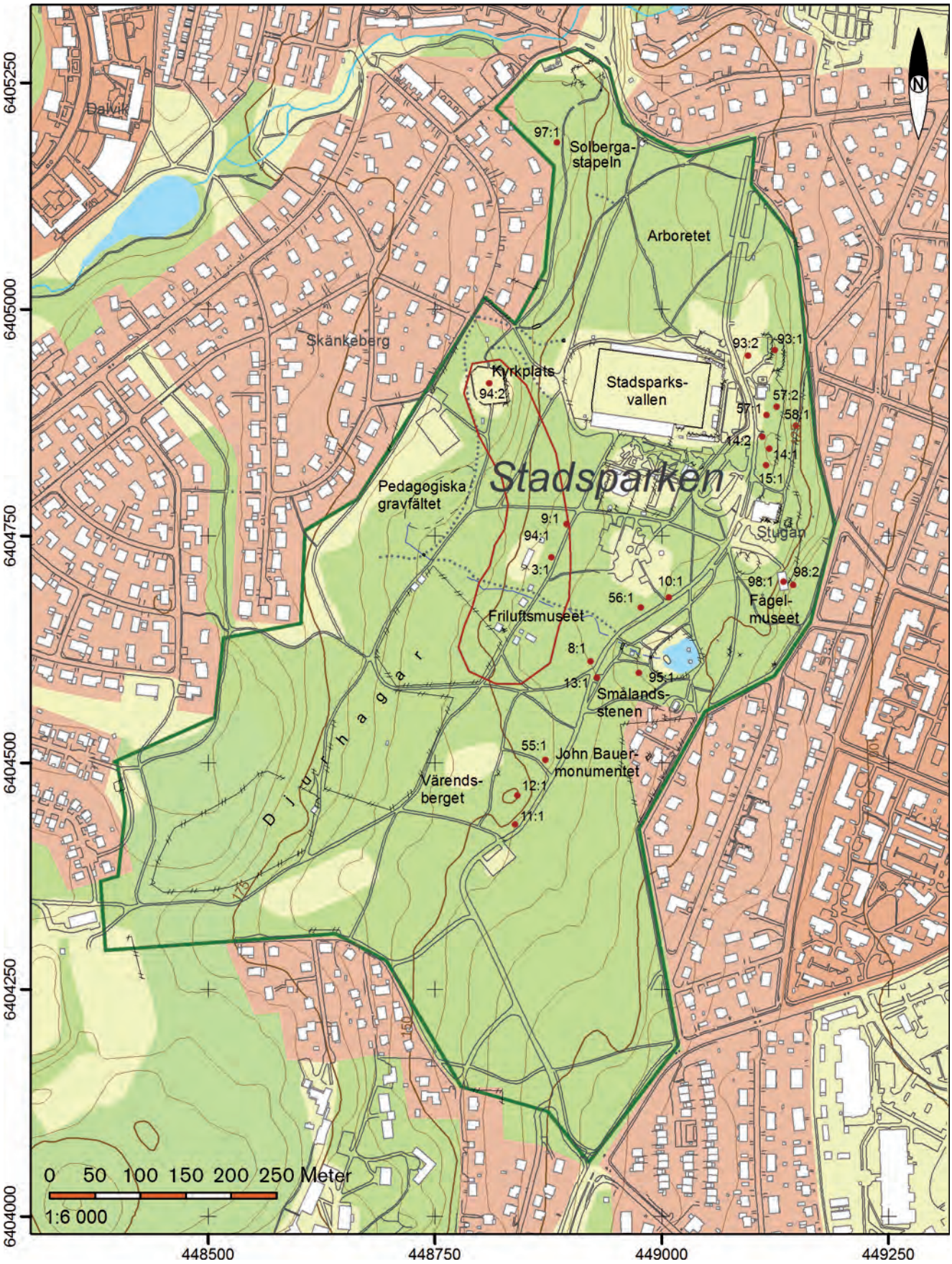

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Plankarta över Jönköpings Stadspark 1904

Inledning

Jönköpings kommun har givit Jönköpings läns museum uppdraget att kortfattat sammanställa en kulturhistorisk utredning av Jönköpings Stadspark. Rapportansvarig har varit antikvarie Margaretha Engstedt.

Syfte

Syftet med denna utredning är att karakterisera och värdera Jönköpings Stadspark från kulturhistorisk synpunkt.

Historik

Jönköpings stadsparkssällskap bildades år 1896 på initiativ av landshövdingen Hjalmar Palmstierna. Det var han och assessor H Odencrantz som i den naturskönt belägna Skjutsarhagen på höjderna väster om staden såg platsen för parkens anläggande. Ambitionen var att göra en parkanläggning för de breda folklagren. Fabriksarbetarna skulle få möjlighet till hälsosam rekreation. Redan tidigt kom dock parken att marknadsföras som en samlingsplats för alla samhällsklasser. Från början planerades parken mycket enkelt, några enklare gångstråk med sittbänkar med lämpliga utsiktspunkter skulle anordnas, gräsmattorna skulle ej klippas och några mer

Stadsparkens norra del planterades vid 1900-talets början med olika exotiska trädslag som idag vuxit sig stora och bildar ett arboretum, en studiesamling av olika arter. Vid parkens tillkomst låg detta område som en öppen gräsbevuxen slätt och Solberga klockstapel reste sig över nakna berghällar.

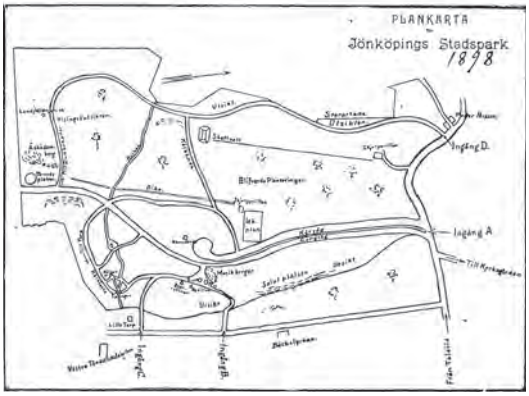

Plankarta 1898.

Plankarta 1901.

Plankarta 1903.

Plankarta 1921.

avancerade nyplanteringar skulle inte ske. Karaktären av skogshage skulle bibehållas och gräsytorna vara möjliga att beträda. Parken planerades av trädgårdsmästare M P Andersen som en engelsk naturpark med omväxlande partier av barrträd, lövdungar och öppna gräsytor med ibland enstaka solitärträd. Paviljonger och vindlande gångar och stigar anlades liksom en damm vid den bäck som naturligt rinner genom området. År 1897 lät han för ändamålet plantera 450 barrträd som han skänkte från sin egen plantskola.

Samma år tillkom den första serveringsbyggnaden och snart följde andra verksamheter i dess spår. 1902 flyttades Bäckaby kyrka till Stadsparken på initiativ av den nybildade Norra Smålands Fornminnesförening. Förebilden var det 1891 anlagda friluftsmuseet på Skansen i Stockholm. Tanken att skapa regionala friluftsmuseer i Skansens anda lanserades vid den stora Stockholmsutställningen 1897.

Stadsparkens friluftsmuseum kom att bli det tredje skapade friluftsmuseet i landet. Nya byggnader tillkom under de nästföljande två decennierna och pedagogiska miljöer skapades runt dem med bl a ditflyttade milstenar samt en replik av ett järnåldersgravfält. Ursprungligen fanns två alternativ till planläggning av friluftsmuseet. Antingen skulle kyrkan bilda centrum i en kyrkby av ditflyttade byggnader eller också skulle tillkommande byggnader spridas längs gångstråken. Det senare alternativet vann gehör då man dels inledningsvis inte visste hur många ”byggnadstyper” man kunde förvärva och då man dels önskade göra byggnaderna mer iögonenfallande för ”den stora allmänhet, som mindre intresserade sig för detaljerna.”

Ett viktigt årtal i *Stadsparkens historia är 1942. Då erbjöd Stadsparkssällskapet staden att överta parken vilket också skedde. En Stadsparksstyrelse tog nu hand om skötseln. Parken gallrades och röjdes. De mörka skogspartierna ersattes av lövskog, ytterligare fågeldammar och djurhagar anlades. Idag sköts parken och Fågelmuseet av Jönköpings kommun. Friluftsmuseets byggnader tillhör däremot Jönköpings läns museum.

Trädgårdsmästaren M P Andersen

Mönstret för parkens vägnät och planteringarnas utformning följde en plan som 1897 gjordes upp av trädgårdsmästaren

M P Andersen var född och utbildad i Danmark. Vid studieresor i England och på kontinenten hade han kommit i kontakt med den europeiska park- och trädgårdskulturen. Som sakkunnig ledamot i parksällskapets styrelse fick M P Andersen en viktig roll för Stadsparkens utformning. Hans ritning från 1897 visar en professionell trädgårdsanläggning. Parken har ett differentierat nät av bredare körvägar och smalare stigar. Ett huvudstråk anlades i nord-sydlig riktning från Dunkehallavägen mot Mariebohållet, och närmast Dunkehalla planterades en allé av lövträd. Slingrande promenadstigar drogs fram i slänten mot Bäckalyckan och i en båge genom

skogen och upp förbi ”den storartade utsikten Bellevue”. Det först planerade vägnätet kom dock inte att följas till punkt och pricka. Redan vid sekelskiftet uppstod exempelvis behovet av en velocipedväg genom parken.

Till sin grundtyp följer Andersens plan den engelska naturparkens ideal; sammanhängande partier av barrskog och mindre lövträdsdungar som inramning till öppna slätter och gläntor med fristående solitärträd. Stigarna vindlar sig följsamt genom den kuperade terrängen. Den bäck som naturlig rinner genom området infogas och utnyttjas för en damm. Vatten- och musikpaviljonger placeras in som pittoreska blickfång. I parkplanen finns även platser för lek och sport samt en kälkbacke.

M P Andersens parkritning från 1897 omfattar en areal av drygt 17 tunnland, mer än dubbelt så mycket som avsatts i beslutet 1896. Redan 1897 anhöll stadsparksstyrelsen nämligen om att parken behövde utvidgas, ty ”*först då detta ökade utrymme erhålles kan det bliva möjligt att nöjaktigt anordna en så kallad vildpark med nödigt omfång för en stadsbefolkning av 20 000 personer, en park som icke blott erbjöde vackra utsikter från olika punkter utan äfven på flera områden än hvad som för närvarande är möjligt erbjuder ett större antal besökande att ostörda av hwarandra i gröngräset intaga sina förfriskningar. Större öppna platser, der lekar och annan idrott kunde anordnas samt vidsträckta promenader blefwe och häraf en följd.*”

Stadsfullmäktige accepterade de goda argumenten och upplät från och med 1899 återstoden av Skjutsarehagen.

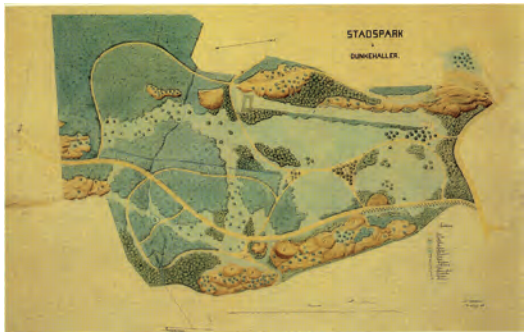

Stadspark å Dunkehaller. akvarellerade ritning av M P Andersen 1897.

Plankarta öfver Jönköpings Stadspark på dunkehallahöjden. Museiområde inom de vita spårvägslinjerna till höger.

Sport och fritid

Lek och sport var från början viktiga inslag i parken. Till ungdomars nöjen inköptes ringkastnings- och croquetspel samt ”*fotboll med tillhörande stänger och flaggor*”. Gungor och gungbräden sattes upp. Att åka skidor och kälke var ett omtyckt vinternöje, både för barn och vuxna. En större kälk- och skidbacke anlades i sluttningen från Skänkebergs ägor, och en mindre i slänten ned mot Bäckalyckan. 1898 gjorde en första utredning om hur en idrottsplats skulle kunna anordnas. Lämplig plats var den plana slätten i dalen mellan Bellevuehöjden och kanonberget. Här skisserades en idrottsplats med måtten 150 x 50 meter, som genom en sinnrik planlösning skulle kunna omfatta såväl velocipedbana och löparbanor som planer för friidrott, lawntennisgård och lekplats med gymnastikredskap för barnen. En lek- och idrottsplats blev under de kommande åren anlagd på denna plats, och har senare utvidgats och förändrats vid flera tillfällen. Vid seklets början fanns dessutom tre tennisbanor i parken.

Stadsparken och idrottsplatsen där har betytt mycket för Jönköpings idrottsliv. VM-tävlingar, SM-tävlingar, landskamper och allsvenska fotbollsmatcher har ägt rum här. I september 1896 an-

Stora kälkbacken startade nära Bäckaby kyrka och slutade nere vid den öppna platsen framför Café Stugan.

Stadsparken 1901 med den nyanlagda idrottsplatsen.

Valborgsmässoafton på Värendsberget.

Barnens lekplats.

ordnade Jönköpings Roddsällskap den första friidrottstävlingen i Jönköping. Tävlingarna genomfördes på den så kallade lekplatsen, ett område som sedan blev stadens idrottsplats i Stadsparken. Lawntennistävlingar i Stadsparken - de första i sitt slag i Jönköping - anordnade Jönköpings Allmänna Idrottsförening i maj 1902.

År 1909 angav stadsfullmäktige att de anslagit medel för att modernisera idrottsplatsen och året efter, den 9 juni 1910, var det stor invigning. Idrottsplatsen förbättrades och kompletterades med byggnader och läktare under årens lopp. Den 4 september 1927 invigdes den renoverade idrottsplatsen i samband med fotboll mellan Jönköpings IS och Husqvarna IF och nationella tävlingar i friidrott.

Andra stora friidrottstävlingar var de s k ”Amerikaspelen” åren 1938, 1949 och 1950.

I Stadsparken har även VM-tävlingar avgjorts. År 1967 arrangerades världsmästerskapet i modern femkamp av A6. Sista tävlingsmomentet, terränglöpning, gick i Stadsparken med mål på ”Vallen”.

Tidigt kom Stadsparkens ekonomi att bäras av inkomsterna från vårfesterna. Den första vårfesten anordnades 1897 med ett tält uppslaget på nuvarande Café Stugans plats där olika lokala förmågor uppträdde.

Hembygdsfesten 1904 gjorde dessa fester kända och drog vid denna fest 15 000 besökare från hela Småland. Då förekom folkdans, folkmusik idrottstävlingar, bröllopståg från Bäckaby kyrka m.m. Vårfesten inleddes med att kanonerna på Batteriplatsen avfyrades och 1906 beskrevs det så här: *”Det låter hotande , det låter krigiskt! Men stadens och nejdens invånare veta, att det är vårfest i parken, att kanonerna manar alla dit upp. Och inom kort synas på gator, vägar och stigar en framglidande, städse växande folkström, som närmar sig parken och allas mål, vårfesten. Vårfesten i Stadsparken har blivit en för alla samhällsklasser inom Jönköping gemensam festdag. Detta saknar inte sin betydelse i ett samhälle sådant som Jönköping, där de olika samhällsklasserna är strängt åtskilda, dels i kyrkligt och dels i socialt hänseende. Denna dag nedrifvas alla skrankor. Denna dag kunna alla mötas och gemensamt deltagas i de festligheter, som bjudas”.*
Med undantag för några år under världskrigen fortsatte vårfesterna in på 1940-talet. Men så småningom konkurrerades de ut av mer kommersiella nöjen.

Generationer av Jönköpingsbor har minnen från Rotundan i Stadsparken, dansbanan som stod färdig 1912. Den låg i närheten av café Stugan, en åttkantig byggnad, rödfärgad och med vita snickerier. På kartor betecknas den som Estraden, men allmänt kallades den Rotundan. Rotundan revs 1963.

Musik var ett annat vanligt inslag i parken. Den senaste musikpaviljongen byggdes 1927 intill Stugan. Den var ritad av arkitekt Oskar Öberg, arkitekten till Fågelmuseet. Också vid Värendsberget hölls konserter. Här ordnades också lekar, ringdanser och Värendsberget utnyttjades även för folkdans och teater.

Natur och kultur

I Jönköping är Stadsparken parkernas park. Värdet av stadens parker och gröna lungor har uppmärksammats mycket under senare år. Det hänger samman med ett ökat miljömedvetande och ekologiskt tänkande i samhällsplaneringen. Städernas parker har blivit tillflykter för många arter av både djur och växter som trängs undan av urbanisering och det rationella jordbruket och skogsbruket.

I mitten av 1980-talet iordningsställde Parkkontoret det markområde mellan Stadsparksvallen och Dunkehallavägen i linje med den tanke som fanns hos M P Andersen om en engelsk naturpark med omväxlande partier av barrträd, lövdungar och öppna gräsytor med ibland enstaka solitärträd. Nu vidareutvecklade man det tidigare arboretet, dvs ett sortiment av träd och buskar avsedda för studiesyfte. Ett par hundra träd och buskar sattes in och fick etiketter som angav namn och härkomst.

Fågelmuseet i Stadsparken öppnades 1915. Det passar väl in i den helhetstanke som vägledde skaparna av Stadsparken. Såväl naturhistoria som kulturhistoria med småländsk anknytning skulle speglas i parken. Museet skapades med anledning av att regementsläkaren Herman Nyqvist 1913 donerade sin fågelsamling till Stadsparkssällskapet. 1992 blev Fågelmuseet byggnadsminne.

Kvinnostigarna till minne av tio framstående småländska kvinnor invigdes den 12 maj 1996.

Friluftsmuseets förläggande till Jönköpings Stadspark blev helt självklar genom det program, som hade uppgjorts när Stadsparken skapades 1896 på initiativ av landshövdingen Hjalmar Palmstierna, att *”stadens invånare i allmänhet och alla arbetare och arbeterskor skulle beredas tillfälle att bekvämt komma ut i ´Guds fria natur´ att få njuta av friskare och renare luft än arbetslokalerna i staden i allmänhet erbjuda”.* Redan detta program påminde om Arthur Hazelius syn på Skansens sociala betydelse för Stockholms nya folkliv på Skansen.

- Friluftsmuseet växte snabbt. År 1902 flyttades Bäckaby kyrka till Stadsparken. Den nedbrändes år 2000.
- År 1902 erhölls eller köptes klockstapeln från Norra Solberga, ett tråddrageri från Gnosjö, en marknadsbod från Linneryd socken och 1903 den ålderdomliga ryggåsstugan från Sjöared, Knäreds socken.
- 1904 köpte fornminnesföreningen också en loftbod från Flisby socken.
- 1908 flyttades ett sockenmagasin från Ingatorps socken. I sockenmagasinet förvarade bönderna spannmål, som vid missväxt- eller nödår utlånades till behövande.
- 1929 fick friluftsmuseet återigen några nytillskott. Jönköpings Regementsmuseum, grundat 1911, hade 1915 köpt Mo härads kompanis trossbod i Byarums socken. Samma år införskaffade regementsmuseet ett soldattorp med vedbod

Dans på Fröjden.

Fågelmuseet invidges 1915.

Djurhagarna.

Tråddrageriet som skänktes av Gnosjöbor och består av tre kubbar, som drivs av ett vattenhjul. Här förvaras verktyg som hör till tråddrageriet.

Sotiga tråddragare från Gnosjö framför det tråddrageri som 1902 skänktes till Friluftsmuseet.

Ryggåsstugan vid seklets början. Framför högloften planterades gammeldags stugblomster och bikupor placerades på en bänk. Vid södra gaveln inhägnades en humlegård.

och ladugård från Linderås socken. Dessa byggnader flyttades till regementet vid Ryhov. Regementet upphörde 1928. Året därpå flyttades byggnaderna till Stadsparken. Soldattorpet visar hur en indelt soldat bodde vid 1800-talets början.

- 1929 flyttades också en stolpbod från Järsnäs socken. I en bod av detta slag förvarades mat och spannmål. Stolparna skulle hindra råttor och möss att ta sig in

Friluftsmuseet blev också den första egentliga hembygdsgården i Sverige som hade en hembygdsvårdande organisation som huvudman.

Monument och minnesmärken

Kanonberget kallas på äldre kartor Salutplatsen eller Batteriplatsen. Här står även Jönköpings regementes minnessten, skulpterad av bildhuggare Carl Christensen.
Oscar II:s plats norr om Stugan är ett minne från kung Oscar II:s besök i Stadsparken 1905.
Henrik Karnells porträttmedaljong avtäcktes 1945.
J A Olssons porträttbyst uppfördes 1923.
Smålandsstenen restes 1906.
John Bauer-monumentet uppfördes 1931.
Lovprisningstavlan i berget bakom ryggåsstugan.
Vid ryggåsstugan står en *runsten* från Slättåkra i Alseda socken. Utmed parkvägarna finns tre *milstenar*. Både runstenen och milstenarna lyder under Kulturmiljölagen, KML.

Fornlämningar eller plats med tradition

I det följande listas de lämningar som finns upptagna i fornminnesregistret (FMIS) varav 6 stycken (RAÄ Jönköping); 4 milstenar, en runsten och en vårdkaselämning är skyddade enligt Kulturmiljölagen (se karta).

- Borttagen byggnad, Alphyddan, revs 1965. RAÄ nr 93:1. På platsen nu rader av sittsoffor i utsiktsläge och täta tallplanteringar.
- Stenpackning, vårdkasebotten, oregelbundet rundad, 3 m diam och 0,15 m h. Övermossad med i ytan talrika stenar. På flera hällytor i omgivningen finns ”hål” och gropar efter nedborrade stolpstöd osv. RAÄ nr 57:2 och RAÄ 57:1. Förenat med lagskydd enligt kulturmiljölagen, KML.
- Minnesinskrift, ingjuten i bergvägg ca 3 m ovan markytan. Runt i ansikte i profil står: Stadsparkens främjare. Vårdare. 1916-1942. Henrik Karnell. RAÄ nr 58:1.
- Minnesten, 4,3 m h, 0,7 m br vid basen. Inskrift: 1632 Kungl. Jönköpings regemente 1923 bl a. På bergskanten står två kanoner i lavetter av trä. Järnmalmsblock med skylt: Järnmalm från Taberg. Ett sandstensblock med skylt: Sandsten från Gerabäcken Gränna. RAÄ nr 14:1 och 14:2.

- Minnesinskrift i berget. Oskar II:s namnteckning. 29/10 1905. RAÄ nr 15:1
- Museibyggnad, övrig kulturhistorisk lämning. Fågelmuseet. RAÄ nr 98:1 och 98:2.
- Milstolpe med inskriften 1 mil 1675. RAÄ nr 10:1. förenat med lagskydd enligt kulturmiljölagen, KML.
- Minnesmärke. Minnesinskrift på sockel av svart pikhuggen granit. Försänkt text på finhuggen botten. Text: J. A Olsson stadsparkens främjare och vårdare. 1896-1916. RAÄ nr 56:1
- Milstolpe. Under Karl XII:s namnskiffer inskriften: 1 mil 1675. RAÄ nr 8:1. Förenat med lagskydd enligt Kulturmiljölagen. KML:
- Minnesten, Smålandsstenen. Inskriften: Söner av Småland. RAÄ nr 13:1.
- Monumental stenrelief i grå granit, råyta som föreställer troll och prinsessa och huvudskulptur av John Bauer. Text: John Bauer. RAÄ nr 55:1.
- Inskrift i nästan lodrät mot NÖ vettande bergyta. Inskrift består av Gustav V:s namnteckning samt datum för hans besök. RAÄ nr 12:1.
- Milstolpe, kalksten. Under Karl XI:s namnchiffer inskriften: 1 mil 1675. Förenat med lagskydd enligt Kulturmiljölagen, KML. RAÄ nr 11:1.
- Friluftsmuseum, med äldre byggnader: *klockstapel*, från 1700-talets förra hälft, flyttad från N. Solberga 1903, *marknadsbod*, 1600-talets slut, flyttad från Linneryds socken 1902, *stolpbod,* 1700-tal, från Kulebo, Järsnäs socken, hitflyttad 1928, *högloftsstuga,* troligen från 1600-talet, tillbyggd på 1700-talet, hitflyttad 1904 från Sjöared, Markaryds socken*, svalgångsbod,* troligen 1600-tal, flyttad 1904 från St. Tofta, Flisby socken, *sockenmagasin,* två våningar, troligen 1757, flyttad 1908 från Ingatorps socken, *trossbod*, 1800-tal flyttad från Byarum socken till Jönköping regementes museum 1915 och därifrån till Friluftsmuseet 1929, *enkelstuga*, *soldattorp*, 1800-talet, flyttad 1929 från Råssmäte, Linderås, *bod* till enkelstugan, *ladugård* som tillhört enkelstugan. *Tråddrageri*, övrig kulturhistorisk lämning. I skogspartiet S om Bollplan är en 40x20 meter stor yta med spridda block och enstaka små stensamlingar efter tidiga försök att åskådliggöra fornlämningstyper i ett *pedagogiskt gravfält* . RAÄ nr 95:1, RAÄ 94:1, RAÄ 94:2 och RAÄ 97:1.
- Runsten, hitflyttad från Slättåkra i Alseda socken. Enligt Smålands Runinskrifter lyder inskriften: Helge reste denna sten efter Assur sin son. RAÄ nr 3:1. Förenat med lagskydd enligt Kulturmiljölagen, KML.
- Milstolpe, kalksten. Inskrift: 1 mil 1779 F V Hamilton L Hövdinge. RAÄ nr 9:1. Förenat med lagskydd enligt Kulturmiljölagen, KML.

Fornminnesföreningen vill också lära ut om småländskas bergarter. Här ett järnmalmsblock med skylten: Järnmalm från Taberg.

Minnesinskrift ingjuten i berget. Inskription: Stadsparkens främjare. Vårdare. 1916-1942. Henrik Karnell.

Vårdkasebotten. På flera hällytor i omgivningen finns ”hål” och gropar efter nedborrade stolpstöd.

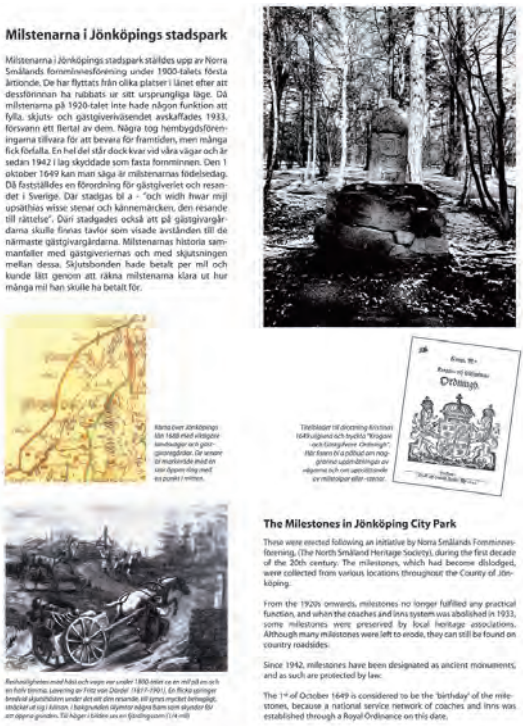

Milstenarna i Jönköpings stadspark

Milstenarna i Jönköpings stadspark ställdes upp av Norra Smålands Fornminnesförening under 1900-talets första årtionde. De har flyttats från olika platser i länet efter att dessförinnan ha rubbats ur sitt ursprungliga läge. Då milstenarna på 1920-talet inte hade någon funktion att fylla, skjuts- och gästgiveriväsendet avskaffades 1933, försvann ett flertal av dem. Några tog hembygdsföreningarna tillvara för att bevara för framtiden, men många fick förfalla. En hel del står dock kvar vid våra vägar och är sedan 1942 i lag skyddade som fasta fornminnen. Den 1 oktober 1649 kan man säga är milstenarnas födelsedag. Då fastställdes en förordning för gästgiveriet och resandet i Sverige. Där stadgas bl a - "och widh hwar mijl upsåthes wisse stenar och kännemärcken, den resande till rättelse". Där i stadgades också att på gästgivargårdarna skulle finnas tavlor som visade avstånden till de närmaste gästgivargårdarna. Milstenarnas historia sammanfaller med gästgiveriernas och med skjutsningen mellan dessa. Skjutsbonden hade betalt per mil och kunde lätt genom att räkna milstenarna klara ut hur många mil han skulle ha betalt för.

Karta över Jönköpings år 1688 med viktigare landvägar och gästgivaregårdar. De senare är markerade med en röd öppen ring med en punkt i mitten.

Titelbilder till diverse kristnad 1649 utgjord och trycka "Kragare - och Gästgifvare Ordnings". Här finns bl a påtal om nogaranna uppmärksamhet av vägarna och om uppställande av milstenar efter vägar.

Reducerad bilder med hästskjuts mellan 1800-talet ca en mil på en och en halv timma. Lavering av Fritz von Dardel (1817-1901). En flicka springer bredvid skjutsbilden under det att den resande, till synes mycket tellmigt, sitter ut sig i kärran. I bakgrunden skymtar några barn som skynda för att öppna grinden. Till höger i bilden ses en fjärdingsstolpe (1/4 mil)

The Milestones in Jönköping City Park

These were erected following an initiative by Norra Smålands Fornminnesförening, (The North Småland Heritage Society), during the first decade of the 20th century. The milestones, which had become dislodged, were collected from various locations throughout the County of Jönköping.

From the 1920s onwards, milestones no longer fulfilled any practical function, and when the coaches and inns system was abolished in 1933, some milestones were preserved by local heritage associations. Although many milestones were left to erode, they can still be found on country roadsides.

Since 1942, milestones have been designated as ancient monuments, and as such are protected by law.

The 1st of October 1649 is considered to be the 'birthday' of the milestones, because a national service network of coaches and inns was established through a Royal Ordinance on this date.

Skylttext över Stadsparkens milstenar.

Runsten, flyttad från Alseda socken. Runinskriften lyder: ”Helge reste denna sten efter Assur sin son”.

Smålandsstenen restes 1906. Under rubriken söner av Småland finns de inhuggna namnen på 65 framstående smålänningar. Nedan: John Bauer-monumentet som uppfördes 1931.

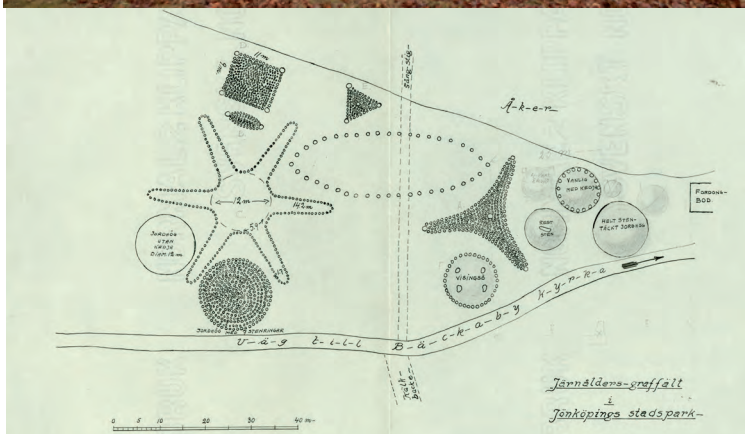

Fornminnesföreningen tillförde parken inte bara byggnader. Strax intill Bäckaby kyrka planerade Algot Friberg att anlägga ett gravfält som skulle visa kopior av olika småländska järnåldersgravar. Projektet slutfördes dock aldrig enligt planerna på grund av bristande resurser.

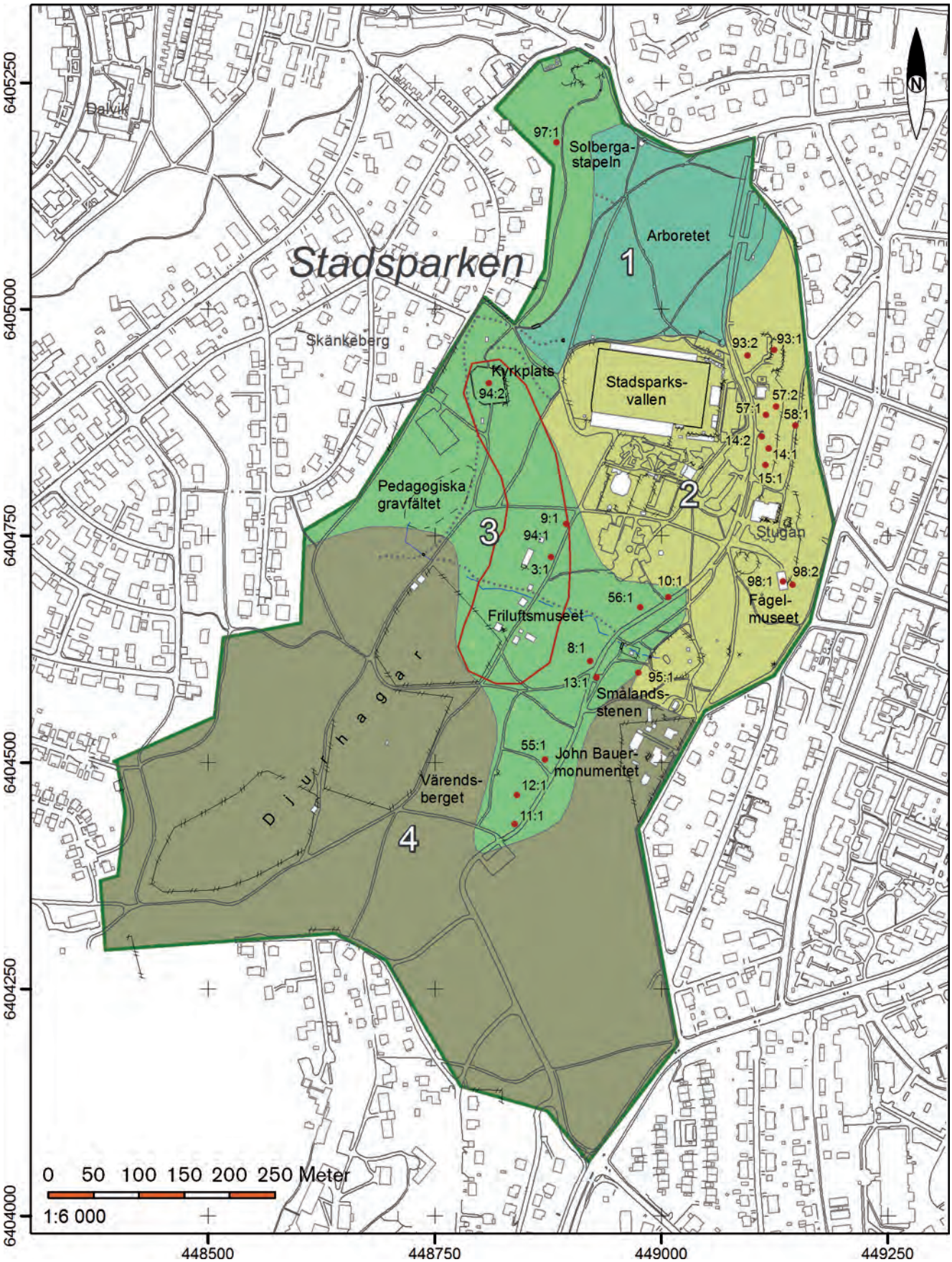

Stadsparken med dess fyra områden som karakteriseringen delar upp området i, se följande sidor.

Arboretet med skyltade träd och buskar.

Flygbild från 1944.Område 1, Arboretet har vuxit upp och har kvar de slingrande gångstråken. Vi kan också se spårvägs linjen i en vid båge in i arboretum-området.

Kulturhistorisk karakterisering och värdering

Område 1, Arboretum

Parken planerades av trädgårdsmästare M P Andersen som en naturpark med omväxlande partier av barrträd, lövdungar och öppna gräsytor med ibland enstaka solitärträd. Här planterades också många exotiska träd som idag uppnått en ansenlig ålder och storlek. Från denna tid är exempelvis en jättelik coloradogran, *Abies concolor,* liksom en blå kasakadgran, *Abies procera*. I mitten av 1980-talet kompletterade Parkkontoret denna del av Stadsparken till ett arboretum, en studiesamling av olika arter, och planterade ytterligare ett par hundra träd och buskar.

Kulturhistoriska värden: Samhällshistoriska och pedagogiska värden.

Omtanke om befolkningens hälsa och hygien låg till stor grund för skapandet av Jönköpings Stadspark. När stadsparken anlades 1896 var visionen en naturlig ”*skogshage med en eller annan gångväg och några enkla bänkar för de vackraste utsiktspunkterna och der all mark finge beträdas”*. Från 1904 planterades på detta område exotiska träd och buskar. Kontinuiteten har bevarats till i dag och här kan man betrakta både exotiska och inhemska trädslag. Området illustrerar ambitionerna och anspråken på att i Stadsparken presentera olika typer av natur växter, fåglar, malmer, byggnadstyper osv.

Värdet ligger i de öppna gräsytorna med planteringar av träd och buskar som speglar en kontinuitet från de ursprungliga planteringarna. Fram till mitten av 1900-talet gick ett bågformat spår för Jönköpings spårvagn genom arboretet, vilket man fortfarande kan ana i terrängen.

Område 2, Attraktioner och mötesplaster

Redan under de första åren av 1900-talet kom parken att få en rad attraktioner och mötesplatser som kaffestuga, restaurang, dansbana m m. Lek och sport var från början viktiga inslag i parken. En lek- och idrottsplats anlades här redan 1901. Olika spel, gungor och gungbräden sattes upp liksom en lekplats med gymnastikredskap. Lekplatsen är idag en samlingspunkt i parken och ett omtyckt utflyktsmål för barnfamiljer och förskolegrupper. Förkärleken för utsikten hörde också till det tidiga frilufts- och turistlivet och parken fick flera utsiktsplatser.

Utsiktsplats vid Kanonberget.

Kulturhistoriska värden: Samhällshistoriska värden, miljöskapande och pedagogiska värden.
Kontinuitetsvärdet ligger i att denna del av parken speglar synen på fri natur och ren och frisk luft som rådde förr och miljömedvetenheten idag. Gångstigar och vägar har till största delen behållit sitt läge och de stora utsiktsplatserna kring Norra Solberga klockstapel, Bäckaby kyrkplats, kring Stugan och Fågelmuseet finns kvar. Lekplatsen har genomgått under senare decennier utvecklats betydligt.

Värdet ligger i upplevelsen av Jönköpings stad i form av den magnifika utsikten. Stadsparksvallen, i stort sett med samma utbredning som för hundra år sedan, smälter förhållandevis väl in i miljön idag. Hela området ligger väl samlat som en mötesplats för lek, spel, fest och nöje.

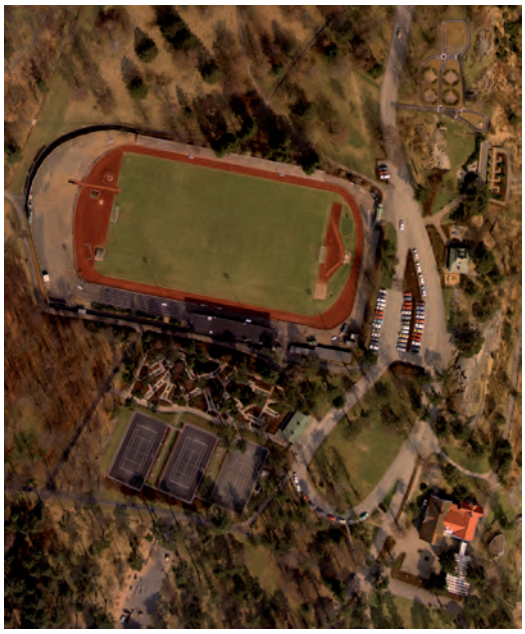

Flygbild från 1973. Då fanns tre tennisbanor och en ännu ej utvecklad lekplats för barn och unga.

Område 3, Friluftsmuseet

Friluftsmuseerna stod friluftslivet och naturen nära. Den svenska naturen var en självklar bakgrund och inramning till dessa museer. Friluftsmuseet blev ett Skansen i miniatyr med uppgift att samla människor och ordna tillfälliga arrangemang. Utefter gångvägarna placerade man ut milstenar. Strax intill Bäckaby kyrka anlade fornminnesföreningen ett pedagogiskt gravfält, som skulle visa kopior av olika typer av småländska järnåldersgravar, bland annat en sexudding och en skeppssättning.

Byggnaderna skulle visa både människors bostad och arbete och de byggnadsskick som varit typiska för Småland. Friluftsmuseet hålls öppet under sommarsäsongen och i möten med besökarna samtalas idag kring minnen och erfarenheter och hur människor genom tiderna levt i jämförelse med det moderna liv vi har idag.

Café Stugan uppfördes 1903 efter ritningar av stadsarkitekten August Atterström.

Kulturhistoriska värden: Byggnadshistoriska-, samhällshistoriska - och identitetsvärden.
Byggnaderna och anläggningarna har hög ålder och byggnadshistoriska värden; de ger information om äldre byggnadsteknik, material och presenterar ett regionalt byggnadsskick. De dokumenterar spår

Djurhagarna

av gångna tider och förmedlar en upplevelse av tid och åldrande och samhällsutveckling.

Värdet inom området ligger dels i enskilda byggnaderna och anläggningarna, som erbjuder goda möjligheter till pedagogisk verksamhet. Bebyggelsemiljöerna kräver även ett respektavstånd för att kunna upplevas.

Område 4, Kultiverad natur

Den nya stadsparken skapade också en alldeles egen tradition - vårfesten! Den firades första gången 1897 och avhölls traditionsenligt ända till 1935. Därefter har vårfesten en efterföljare i valborgsmässofirande på Värendsberget i parken och dans kring majstången vid midsommar. Område 4 representerar en naturpark enligt M P Andersens idé med en naturlig skogshage, lövdungar och öppna ytor. De vindlande gångar och stigar som han planerade har också fått sina efterföljare i stigar som alla är namngivna efter småländska kvinnor.

Kulturhistoriska värden: Samhällshistoriska, traditions- och pedagogiska värden.

Värendsberget förmedlar en plats med traditioner, vårfester, dans och valborgsmässofirande. Det hölls också konserter vid Värendsberget. Här ordnades också lekar, ringdanser, under en lekledares ledning, en populär sysselsättning vid föregående sekels början. Värendsberget utnyttjades även för folkdans och teater. Bakom Värendsberget höll Frälsningsarmén varje söndagseftermiddag möten. Idag är hela området med sina öppna gräsytor en plats för rekreation.

Värdet ligger i de stora ytorna som har mer eller mindre orörd natur. Det finns ett värde i djurhagarna som man också kan se som ett komplement till Friluftsmuseet, särskilt om djurbeståndet kompletterades med svenska lantraser.

Sammanfattning

Sammantaget ger kombinationen av anläggningar för natur, kultur, friluftsliv och idrott tillkomna i en stadspark under 1800-talets slut, Jönköpings Stadspark en särställning. Det ursprungliga mönstret med anlagda gångar och planterade träd (arboretum) är fortfarande intaktakt i allt väsentligt, även om flera av de ursprungliga byggnaderna rivits eller förändrats. Dessutom torde Jönköpings Stadspark höra till mer välbevarade stadsparker, som fortfarande har kvar samma omfattning och utsträckning som vid grundandet 1896. Från Länsstyrelsen togs under 1990-talet initiativ till en fördjupad riksintressebeskrivning gällande Jönköpings stad inklusive Stadsparken. Där föreslogs att Stadsparken skulle utgöra ett nytt riksintresseområde, men dessa planer har aldrig fullföljts.

Referenser

Tryckta källor och litteratur

Bjurulf, H. 1935. *Jönköpings Stadspark*.

Claesson, A-M. 1979. *En berättelse om Jönköpings Stadspark*.

Olsson, J. A. 1906. *Jönköpings Stadspark.*

Widell, Magnus och Åsgrim Berlin, Agneta. 1996. *Vid tall och timrad knut.*

Arkiv

Jönköpings läns museum, arkivet

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönkpings läns museums arkiv.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:.....66/2014
Uppdragsgivare:.....Jönköpings kommun/Tekniska kontoret
Rapportansvarig:.....Margaretha Engstedt
Län:.....Jönköpings län
Kommun:.....Jönköpings kommun
Socken: .....Jönkpings stad
Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

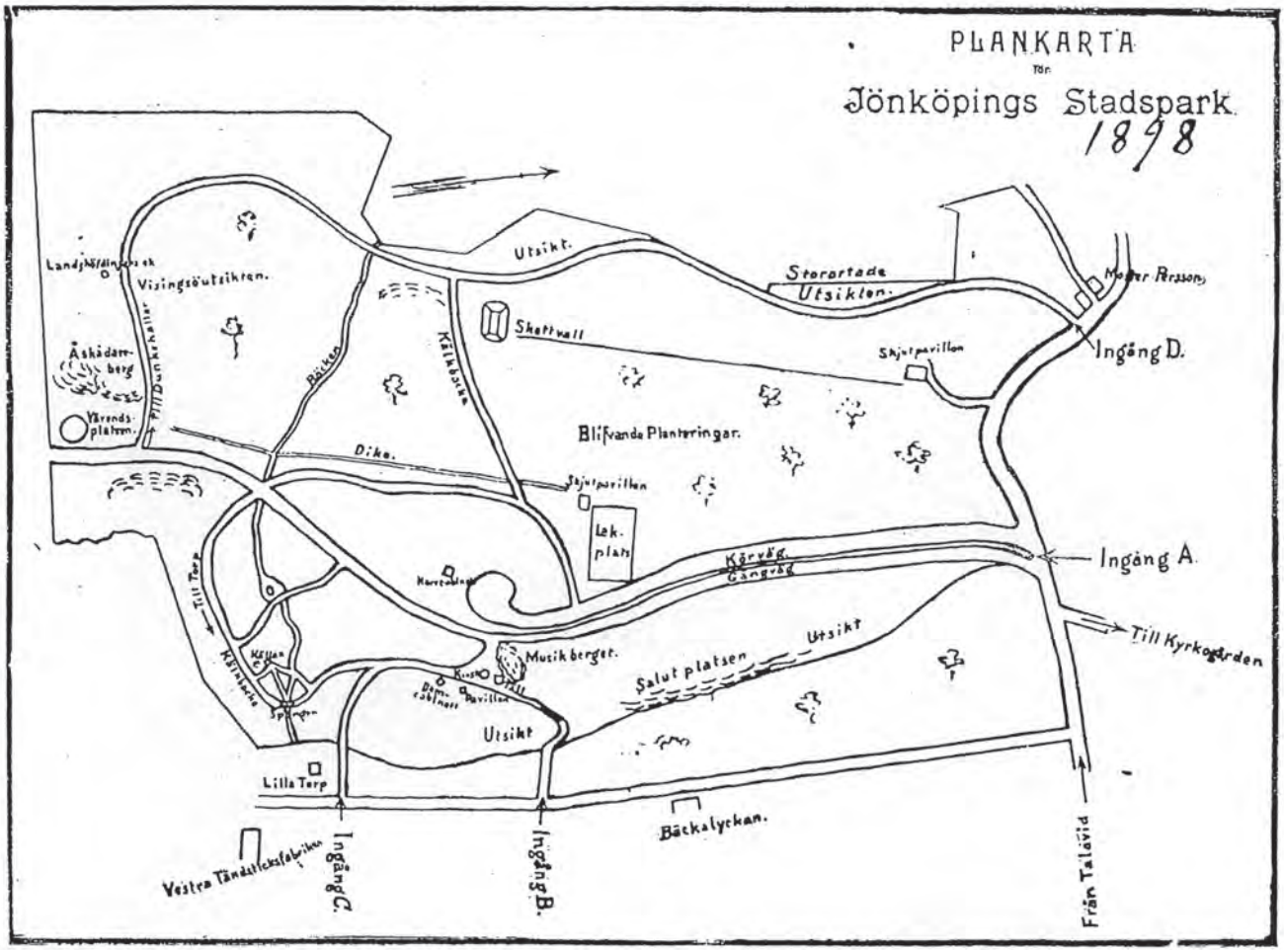

Stadsparken 1898.

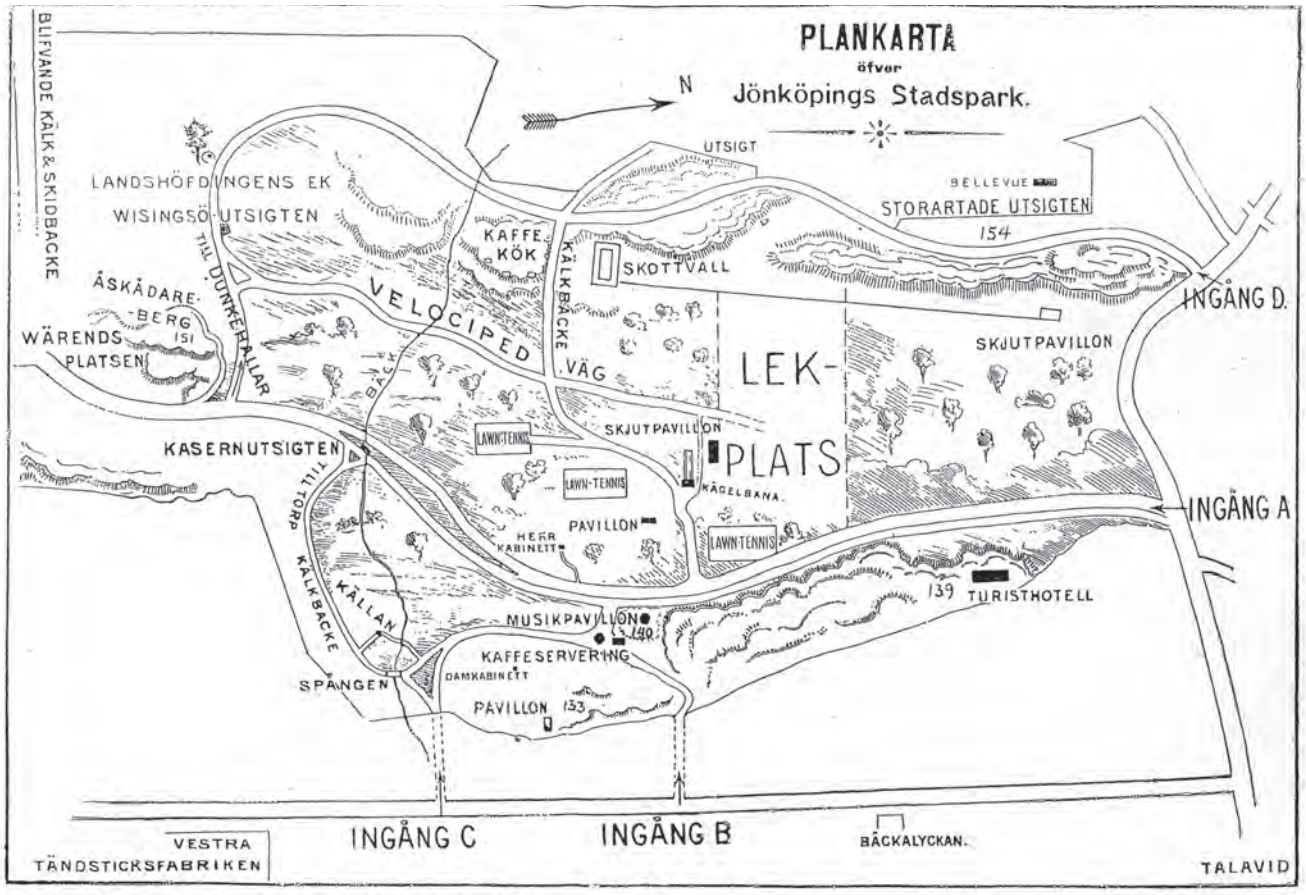

Siffrorna angifva höjd i meter öfver hafvet.
Parken mäter i längd och bredd ungefärligen 900 resp. 500 meter samt utgör 74 tunnland och omkring 15 kuppland.
Telefon finnes å Kaffeserveringen.

Tid för promenad.

Från Stora Hotellet till Talavid	cirka	10 minuter.
" " " " Parken (ingången A.)	"	20 "
" " " " Kaffeserveringen	"	25 "
" " " " Landshöfdingens ek	"	35 "
" " " " Storartade utsikten	"	45 "
" Kaffeserveringen via ingången B. (trapporna) och Soffakyrkan till Stora Hotellet	"	15 "

Jönköping i Juni 1901.

Stadsparken 1901.

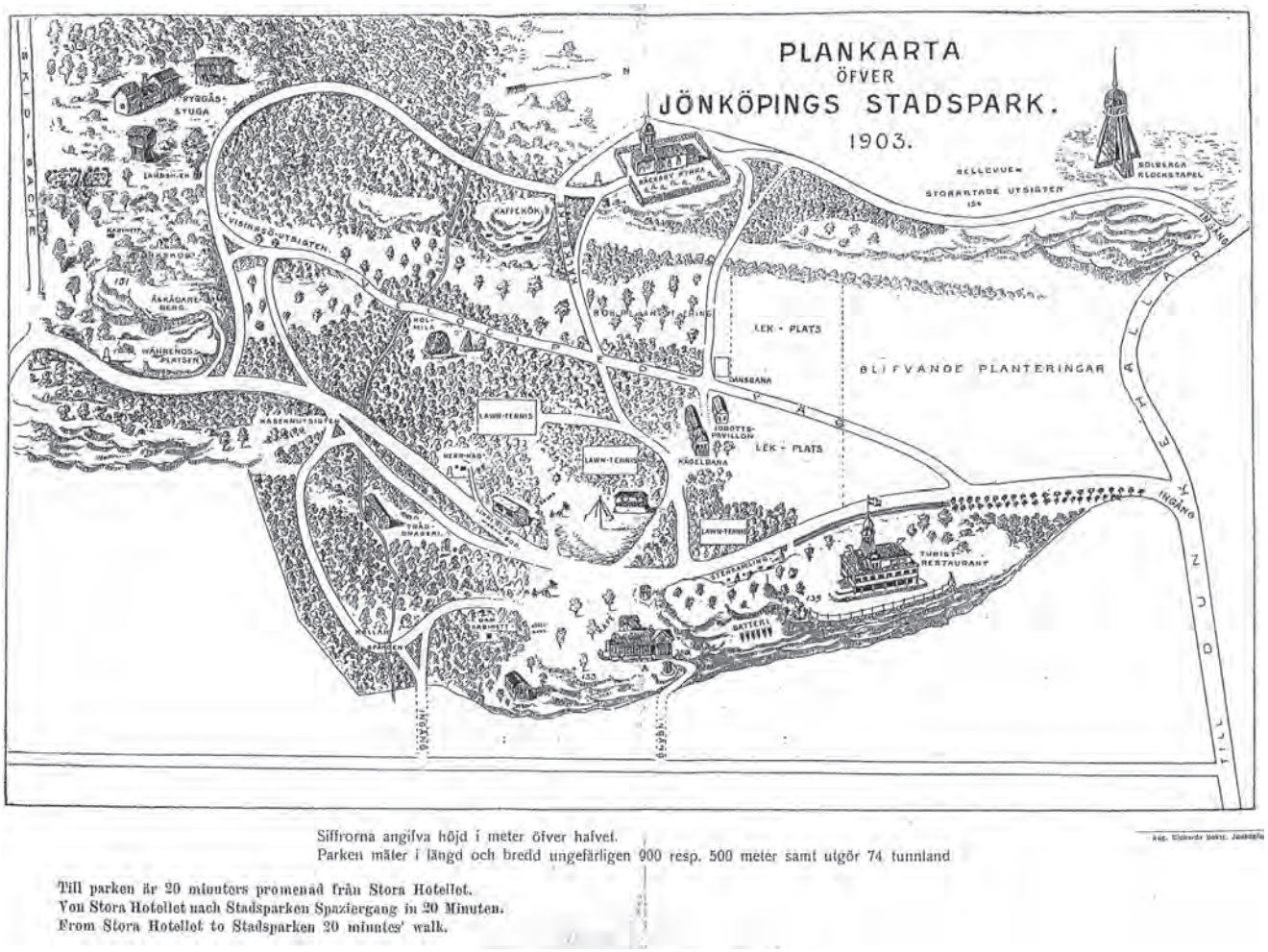

Siffrorna angifva höjd i meter öfver hafvet.
Parken mäter i längd och bredd ungefärligen 900 resp. 500 meter samt utgör 74 tunnland

Till parken är 20 minutors promenad från Stora Hotellet.
Von Stora Hotellet nach Stadsparken Spaziergang in 20 Minuten.
From Stora Hotellet to Stadsparken 20 minutes' walk.

Stadsparken 1903.

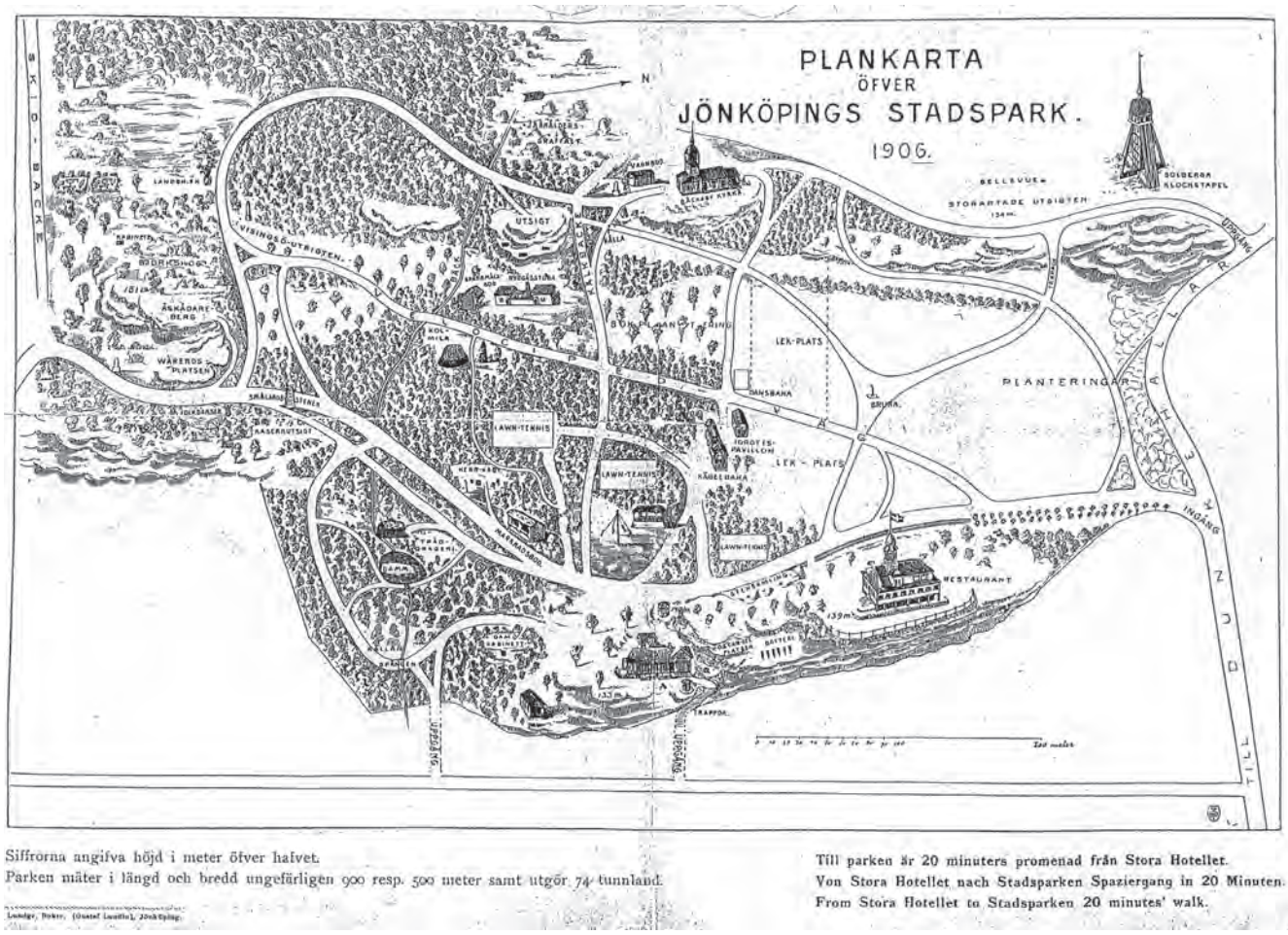

Siffrorna angifva höjd i meter öfver hafvet.
Parken mäter i längd och bredd ungefärligen 900 resp. 500 meter samt utgör 74 tunnland.

Till parken är 20 minuters promenad från Stora Hotellet.
Von Stora Hotellet nach Stadsparken Spaziergang in 20 Minuten.
From Stora Hotellet to Stadsparken 20 minutes' walk.

Stadsparken 1906.

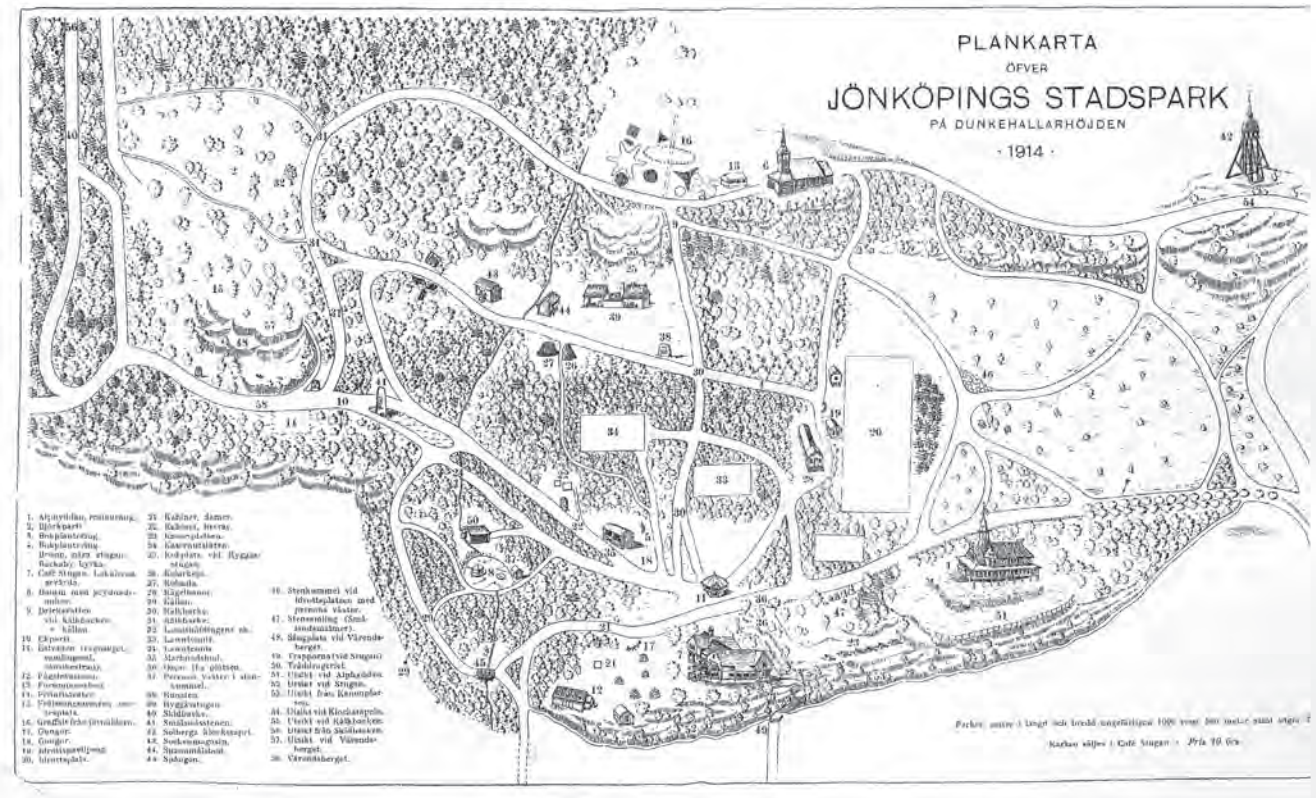

Stadsparken 1914.

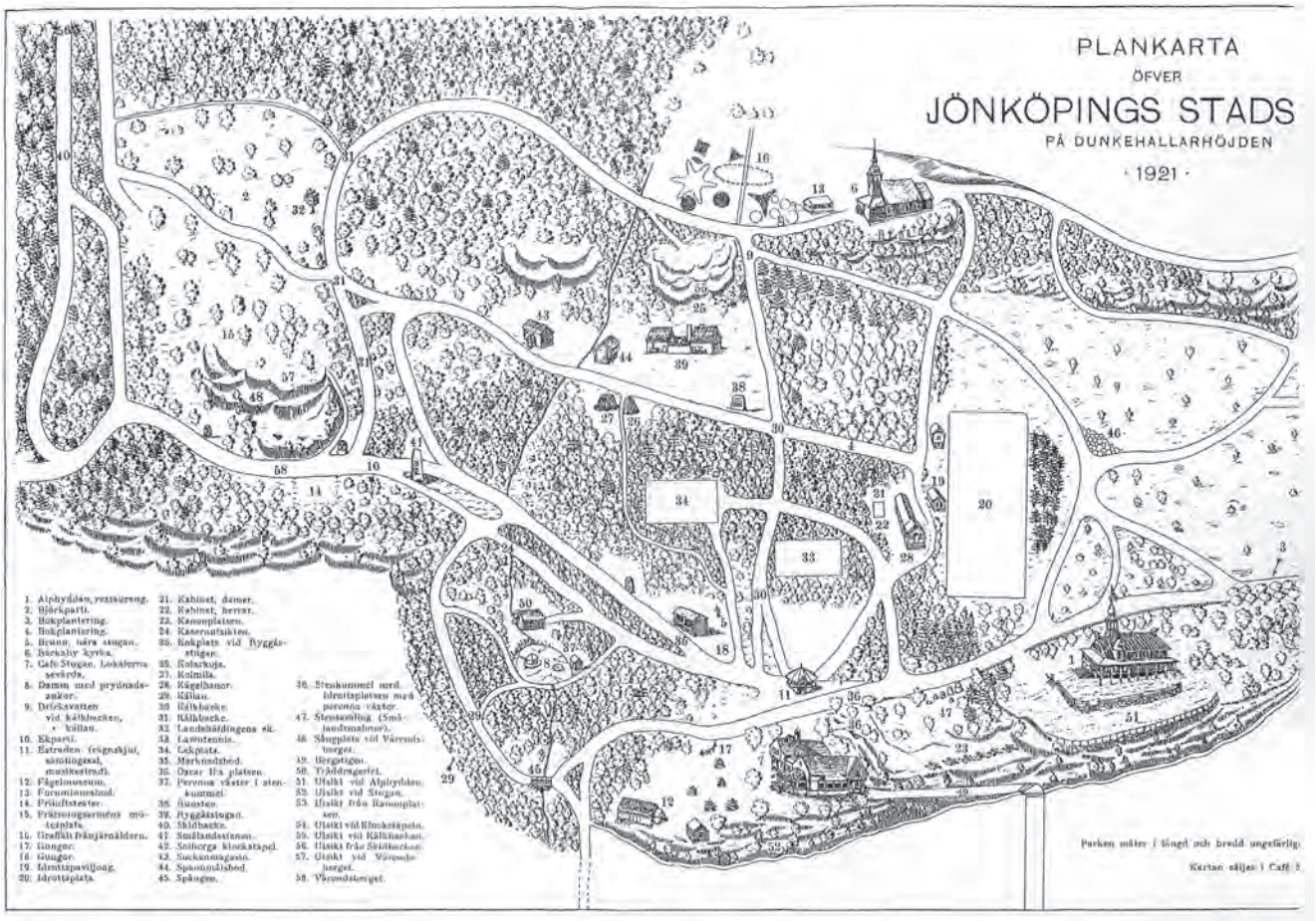

Stadsparken 1921.

Byggnadsvårdsrapport 2014:20
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM